
РЭЦЭНЗП

ДЫЯЛОГ ЛІТАРАТУР – ДЫЯЛОГ НАРОДАЎ: НА ПРАСТОРЫ БЕЛАРУСКА-ПОЛЬСКАГА ПАМЕЖЖА

Брусевіч, А. А. Беларуская і польская паэзія другой паловы XIX – пачатку XX ст.: станаўленне і дыялог мастацкіх парадыгм : манаграфія ; пад навук. рэд. праф. А. І. Бельскага / Гродз. дзярж. ун-т імя Янкі Купалы. – Гродна : ГрДУ, 2024. – 303 с.

Манаграфія «Беларуская і польская паэзія другой паловы XIX – пачатку XX ст.: станаўленне і дыялог мастацкіх парадыгм» Анатоля Аляксандравіча Брусевіча стала вынікам працэсу падрыхтоўкі ім доктарскай дысертацыі па тэме літаратурных узаемазвязей двух народаў у акрэслены ў загаловку кнігі час. Абранае праблемнае поле важнае і актуальнае, паколькі, нягледзячы на звязаныя з геапалітычнай сітуацыяй абстраэнні, што ўзнікаюць у міждзяржаўных стасунках, нашы нацыі былі і застаюцца – гістарычна і географічна – не толькі блізкімі суседзямі, але і мастом у іншы свет: для палякаў – у Расію, для беларусаў – у Заходнюю Еўропу. І, паколькі гэта застаецца нязменным, ніколі не страцяць вагі і значэння кампаратыўныя даследаванні ў галіне культуры, мастацтва, літаратурнай творчасці, ажыццяўленне якіх павінна стымуляваць узаемадзеянне і ўзаемапавагу – вучыць добрасуседству, а не варожасці адзін да аднаго. Працягласць і інтэнсіўнасць культурна-гістарычных сувязей народаў Беларусі і Польшчы на працягу стагоддзяў будзе даваць імпульс яшчэ не аднаму пакаленню даследчыкаў слоўнай творчасці, а сама кампаратывістыка заўсёды з'яўлялася прыярытэтным кірункам айчынай літаратуразнаўчай навукі, бо нярэдка менавіта ў суаднесенні «свайго» з «чужым», асабліва калі яно з'яўляецца славянскім, як у даным выпадку, узбагачаюцца веды аб важных з'явах, а некаторыя факты атрымліваюць новае асэнсаванне.

Удалае спулучэнне А. А. Брусевічам такіх метадаў разгляду прапанаваных паэтычных твораў, як культурна-гістарычны, параўнальна-тыпалагічны, рэцэптыўны, біяграфічны, сацыялагічны, кантэкстуальны і цэласны аналіз мастацкага тэксту, спрыяла шматбаковаму аргументаванаму раскрыццю тэмы, ключавыя тэзісы якой прадстаўлены ў высновах да кожнай з чатырох глаў, а таксама ў заключэнні.

Ахоп персаналій у выданні дастаткова вялікі і паказальны: А. Міцкевіч, У. Сыракомля, Я. Баршчэўскі, В. Дунін-Марцінкевіч, А. Вярыга-Дарэўскі, В. Каратынскі, Г. Пузыня (прадстаўнікі рамантызму), А. Аснык, Ф. Багушэвіч (пострамантыкі), М. Канапніцкая, Я. Лучына (рэалісты), А. Лянгэ, Т. Міцінскі, З. Налкоўская (мадэрністы), Янка Купала, Якуб Колас, М. Багдановіч, Змітрок Бядуля, М. Арол, Гальяш Леўчык (нашаніўцы). Працяглы спіс выкарыстаных крыніц, арганізаваны ў адпаведнасці з іх цытаваннем, сведчыць не толькі аб багатым эмпірычным матэрыяле работы, але і аб добрай тэарэтыка-метадалагічнай падрыхтоўцы аўтара.

У цэнтры ўвагі літаратуразнаўцы знаходзіцца істотны і таму нязменная прычальны для даследчыкаў-гуманітарыяў феномен мяжы, ці памежжа (яно можа быць і часовае, і прасторавае), які традыцыйна выступае змесцівам значных культурных і экзістэнцыйных сэнсаў і адначасова тэрыторыяй іх нараджэння. У кнізе прапанавана канцэпцыя развіцця на гэтай памежнай прасторы паэтычных традыцый, што ў першую чаргу ўдакладняе ўяўленне аб літаратурным працэсе Беларусі XIX – пачатку XX ст. Даследчык абгрунтоўвае неабходнасць глядзець на акрэслены перыяд як на чаргаванне трох этапаў: першы этап – рамантызм (1820-я – пачатак 1860-х гг.), другі – пострамантызм (1863–1889 гг.), трэці – мадэрнізацыя мастацкай свядомасці, якая праяўляецца ў інтэграцыі літаратурных напрамкаў і плыняў (1890–1918 гг.). Гэтыя перыяды развіцця прыгожага пісьменства Беларусі і Польшчы звязаны з падзеямі жыцця, і наступленне кожнага знамянуе абнаўленне светапогляду чалавека праз змены ў інтэлектуальнай думцы і грамадскай свядомасці.

Цалкам лагічна А. А. Брусевіч пачынае разгляд твораў і персаналій з першай паловы XIX ст., каб на аснове падрабязнага, засяроджанага аналізу індывідуальна-аўтарскіх творчых почыркаў пісьменнікаў

XIX – пачатку XX ст. паказаць вялікую вагу А. Міцкевіча ў развіцці беларускай і польскай літаратур, а разам з тым – узаемадзеянне дзвюх эстэтычных традыцый у прасторы агульнага культурнага поля. Нягледзячы на тое што акрэслены перыяд быў, паводле філосафаў, часам «смерці» Бога, даследчык акцэнтуюе магутную хрысціянскую аснову тагачаснай паэзіі – з’явы ў вялікай ступені духоўнай, пачынаючы ад рамантызму і працягваючы мадэрнізмам.

Аўтара гэтых радкоў прыемна ўразіла ў кнізе тое, што даследчык, немалую ўвагу надаючы біблейскім адсылкам у творчасці паэтаў, адначасова раскрывае ўплыў на літаратурны працэс такой цікавай асобы XIX ст., як А. Тавяньскі, ажыццявіўшы гэта на матэрыяле аналізу светапогляду і мастацкай спадчыны А. Вярыгі-Дарэўскага, Ф. Багушэвіча і іншых паэтаў. Думаецца, акрэсленая тэма чакае яшчэ больш зсяроджанага даследавання, якое павінна пачацца з ажыццяўлення перакладаў тэкстаў А. Тавяньскага на беларускую мову, таму што яго ўплыў на духоўнае жыццё, творчую інтэлігенцыю і, адпаведна, нашу культуру неабвержны. І сённяшнія кірункі эзатэрычных пошукаў, якія акрэсліваюцца як пазбаўлены адзінага цэнтру рух «нью-эйдж», хоць і ўспрымаюцца як складовая частка светапогляду постмадэрну, але не выглядаюць нечым абсалютна новым. Як высвятляецца з манаграфіі, і ў мінулыя часы чалавеку было недастаткова прапанаванай інстытутам рэлігіі ісціны: неспакойныя, мяцежныя душы папярэднікаў шукалі асабістую сувязь з нябачным, «намацвалі» іншыя, так бы мовіць, неафіцыйныя шляхі да «свайго» Бога.

У рэцэнзуемай манаграфіі аўтар прытрымліваецца яшчэ аднаго важнага з пункту гледжання выбудавання канцэпцыі развіцця нацыянальнай літаратуры прыняццю, калі ўключае ў часавы ахоп і персаналіі пачатку XX ст. У гісторыі айчынай літаратуры факт аб’яднання ў адзіны ланцужок твораў, якія мелі польскамоўнае выяўленне, і твораў перыяду нацыянальнага Адраджэння, напісаных непасрэдна па-беларуску, значны.

Такі падыход дазваляе не толькі асэнсаваць айчыны літаратурны працэс ў дыяхраніі, але і ўбачыць XIX і пачатак XX ст. як суцэльны перыяд у яго прычынна-выніковых сувязях насуперак адасабленню –

тэндэнцыя да такой перыядызацыі дагэтуль заўважная ў даследаваннях. Між тым ёсць неабходнасць гэтую еднасць і сувязь падкрэсліваць і больш засяроджана вывучаць, г. зн. шукаць і выяўляць сляды традыцыі і пераемнасці не толькі на лінгвістычным, але і на больш інфарматыўным, глыбінным, напрыклад архетыповым, светапоглядным, узроўнях. У рэцэнзуемай працы з прапанаваным комплексным поглядам на беларуска-польскае культурнае памежжа XIX – пачатку XX ст. на практыцы дэманструецца ідэйна-эстэтычная эвалюцыйная сувязь гэтых розных паводле моўнага і іншых крытэрыяў этапаў літаратурнага развіцця.

З пункту гледжання метадалогіі кампаратывістыкі ў даследаваннях беларуска-польскага вектара традыцыйна вылучаюцца два падыходы. Першы адштурхоўваецца ад ідэі наяўнасці двух літаратурных працэсаў, беларускага і польскага, хоць і з рознай ступенню іх праяўленасці, якія, усё болей і болей адасабляючыся, прыводзяць да фарміравання дзвюх самастойных эстэтычных сістэм. Другі падыход стаіць на грунце наяўнасці агульнай культурнай прасторы беларуска-польскага памежжа, у якой таксама з цягам часу, на мяжы XIX–XX стст., канчаткова вылучаюцца дзве асобныя літаратуры. У данай рабоце дэманструецца якраз прыклад другога падыходу, які сёння набывае папулярнасць не без уплыву навуковай запатрабаванасці канцэпцыі гетэрагеннасці развіцця айчыннага мастацтва слова, тым больш што гэта з’ява не ўнікальная.

Нягледзячы на тое, што А. А. Брусевіч не вылучае пазітывізм у якасці асобнага грамадскага і літаратурнага перыяду, верагодна, у сувязі з большай запатрабаванасцю прозы ў межах гэтай філасофска-эстэтычнай і светапогляднай сістэмы, усё ж шмат значэння слушна надае выяўленню ў паэтычным метадазе і стылістыцы твораў, напрыклад, М. Канапніцкай і Я. Лучыны, рэалістычнай плыні ў кантэксте тэорыі «малых спраў» (рускае азначэнне), «арганічнай працы» і «працы ў асновах» (польскія найменні), паколькі наступствы ўплыву таго маштабнага руху, які ахопліваў усе сферы жыцця, на беларускі літаратурны працэс зусім не прааналізаваны. Гэта праблемна-тэматычнае поле яшчэ павінна стаць аб’ектам увагі ў айчынай гуманіта-

рыстыцы: пазітывізм – той фундамент, на якім вырастала беларуская нацыянальная ідэя ды фарміравалася супольнасць, пачынаючы ад яшчэ яго рамантычных праяў (збор гістарычных даных і вуснай народнай творчасці), працягваючы «хаджэннем» у народ і «хлапаманствам». Само мастацтва ў такім выпадку – спосаб спасціжэння законаў свету і сродак трансляцыі грамадскіх ідэалаў.

Навуковая манаграфія А. А. Брусевіча з паказаным у ёй паступовым «выроўніваннем» узаемаўплываў беларускай і польскай літаратур уамоцоўвае ў думцы, што беларусы могуць сёння ганарыцца некаторымі фактамі. Пры ўсіх звязаных з палітычнымі і моўнымі працэсамі гістарычных складанасцях, якія сталі прычынай заняпаду беларускага слова ў асяроддзі вышэйшага саслоўя – асноўнага аўтара мастацтва мінулага часу і адпаведных наступстваў у развіцці прыгожага пісьменства, менавіта айчынная культура значна паўплывала на літаратурны працэс нашых геаграфічных суседзяў, спарадзіўшы цэлыя напрамкі: рамантызм, эстэтычную аснову якога складаюць айчынныя гісторыя і вусная народная творчасць, і пазітывізм, у цэнтры якога апынуўся па жыццёвай выпадковасці беларускі селянін у сувязі з пражываннем ключавых пісьменнікаў руху на тэрыторыі Беларусі ці наведваннем яе (Э. Ажэшка, М. Канапніцкая).

Сам А. А. Брусевіч вядомы ў айчынным літаратуразнаўстве, а таксама сярод польскіх даследчыкаў, як знаўца шэрага

пытанняў узаемасувязей і ўзаемаўплываў дзвюх літаратур. Яго працы запатрабаваны ў сістэме вышэйшай адукацыі, таму што ўяўляюць сабой грунтоўную аснову для выкладчыкаў пры правядзенні заняткаў – лекцый і семінараў.

Канцэптуальна выяўленыя сутнасць феномена беларуска-польскага культурнага памежжа і спецыфіка функцыянавання ў ім беларускай і польскай мастацкіх традыцый робяць неабвержнай навуковую і грамадскую значнасць манаграфіі «Беларуская і польская паэзія другой паловы XIX – пачатку XX ст.: станаўленне і дыялог мастацкіх парадыгм». Кніга адрасуецца найперш выкладчыкам і настаўнікам, спецыялістам у галіне беларускай і польскай паэзіі, літаратурных узаемасувязей і міжкультурных камунікацый, таму аўтар цытуе творы ў арыгінале, не клапацячыся пра пераклад, упэўнены ў валоданні польскай мовай спецыялістаў у пералічаных галінах. Аднак, думаецца, наяўнасць беларускамоўных версій прыведзеных у навуковай манаграфіі радкоў магла б зрабіць яе больш даступнай для шырэйшага кола чытачоў – глыбей пазнаёміць з некаторымі літаратарамі і старанна зарыфмаванымі імі строфамі. А сам аўтар, з'яўляючыся яшчэ і паэтам, здолеў бы за кошт таго прадэманстраваць сваё выдатнае перакладчыцкае майстэрства. Аднак гэта ніколі не зніжае вартасці кнігі А. А. Брусевіча, якая стане абавязковай для спецыялістаў і неабходнай для ўсіх, зацікаўленых нацыянальнай гісторыяй і літаратурай.

*Наталля Леанідаўна Бахановіч,
кандыдат філалагічных навук, дацэнт,
старшы навуковы супрацоўнік аддзела ўзаемасувязяў літаратур
Інстытута літаратуразнаўства імя Янкі Купалы
Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі*